
The comparison of Khajeh Nezam-ol-Molk ministerial point of view and of authorship Beyhaqi about the importance of judgment place in political state on the basis of Critical Discourse Analysis

Abbas Mohammadian; Associate Professor of Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran*
Mohammad Hasan Amirkhani; Ph.D. Candidate in Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

1. Introduction

One of the most essential duties of any state is to actualize social justice, and it becomes possible through performance of courts of law, independent judiciary, and presence of fair, honest judges. In this research, two anecdotes with similar subjects were selected from the books *Siyasat-name* and *Beyhaqi History* (Tousi, 1985: 153-154) and (Beyhaqi, 1994: 2/673) and the approach of Norman Fairclough was used as the main theory for discourse analysis in order to analyze and explain the contrast existing between the ministerial view of Khajeh Nezam-ol-molk-e Tousi and the administrative or secretarial view of Aboulfazl-e Beyhaqi concerning the significant issue of judgement.

2. Methodology

The study was done using the analytic-descriptive and library research method. In this research, after studying the two books *Siyasat-name* and *Beyhaqi History* entirely, two anecdotes were selected with the same subject and then the critical discourse analysis of the text was dealt with using Norman Fairclough approach as the main theorist. In this article we have described, interpreted and explained the text data on the basis of the three models of Norman Fairclough. Furthermore, the contexts were considered in relation

* Corresponding author.

E-mail: mohammadian@hsu.ac.ir.

Date received: 15/08/2019

DOI: 10.22103/jll.2020.14579.2690

Date accepted: 25/04/2020

with the texts adjacent to the anecdotes as well as the context of situation and the background knowledge of the writers in order to describe, interpret and explain the original text.

3. Discussion

Realization of social justice is, and will be, one of the major signs marking the existence of the ideal society, and achieving this kind of social justice with fundamentals for fair practice of judgement and independent judicial courts is noticeable in the works of all writers. Khajeh Nezam-ol-molk-e Tousi and Khajeh Aboulfazl-e Beyhaqi and others have tried to reveal the bases of their viewpoints in this respect.

In this research, along with the analysis of the two selected anecdotes, as the original text, we have studied and interpreted the two works, *Siyasat-name* and *Beyhaqi History* as the intertextual material entirely so as to bring to light the dominating intercourse and purposes behind these texts as well as ideological differences between Khajeh Nezam-ol-molk and Beyhaqi in the social context of their eras. The discourse analysis aims to discover how the social practices whose specifications lie in the layers underneath the discourse, have been depicted and reflected through the underlying discourse (Yar Mohammadi, 2006: 35). From Fairclough's perspective, every event of discourse possesses three dimensions: text, discourse practice and social practice. Fairclough calls the process which is relevant to analysis of the text as description, the process relevant to the analysis of discourse practice as interpretation, and the process relevant to analysis of social practice as explanation (Qajari & Nazari, 2013: 88).

At the level of description of the text, the main purpose is analysis of lingual structures and surface specification of the text so as to be able to demonstrate how discourse is activated by means of text. In the present research, from among Fairclough's features, "transition system of language" (vide Sojoudi & Akbari, 2014:80) and "dialectical system of language" (Younesi,2017:118) have more efficiency in these two stories to answer the questions of the research due to their conspicuous presence .

At the level of interpretation, Khajeh Nezam-ol-molk has specified chapter three and a part of chapter six of *Siyasat-name* to the due

status of judgement, and very frequently he documents by referring to holy verses (Tousi, 1985: 66, 327, 328), hadiths (Tousi, 1985: 16, 65, 328) and various anecdotes (Tousi, 1985: 53, 54, 62, 99 and...) in his book, and the anecdote of "the servant who took a bag of straws and a hen from a peasant" and the punishment of this servant by Aleptegin which is mentioned in this article, is one among them (Tousi, 1985: 154).

On the other side, also

Abulfazl Beyhaqi has attached significance to the status of judgement and judiciary in his History to such a high level that the King himself was in position of acting as the judge (Beyhaqi, 1994: 1/207 and also 2/433). Throughout this book, the word "judge" has lexical priority over such words as grandee, scholars, religious jurists, leaders, etc. (Beyhaqi, 1994: 2/462). The story of "the patrician who took a lamb from a peasant and his punishment by Sultan Mas'oud" which is viewed in this article is one of the book's many anecdotes in this respect (Beyhaqi, 1994: 2/673).

The representation background is related to the domain and methods in which the interpretation of the reader/hearer of the secondary discourse is to be controlled by means of its position in a particular context (vide Fairclough, 2000: 81). The mentality of Khajeh Nezam-ol-molk with regard to his natural dependence on the pyramid of power, is indicative of the authoritative viewpoint of the ruling state whilst Beyhaqi in the ending parts of the story reasonably expresses his thoughts as an individual and a popular historian. Khajeh Nezam-ol-molk at the beginning of the story, as a member of the ruling state feels no need to explain details, provide atmosphere, setting, time and Even he calls the main character of the story without any titles merely as Aleptegin whereas Beyhaqi with respect to his own historical mission as a historian presents the elements of time and setting the best possible way with every detail and by using the title "emir" as though from the mouths of the inferiors and the common people does not allow himself to name them without such titles as the judge-king or god-king .

At the level of explanation, discourse is described as social practice to show how social structures, objectify the discourse; also to show what reproductive effects discourses can have on those structures (vide: Fairclough, 2000: 245).

Khajeh Nezam-ol-molk in *Siyasat-name* places himself in the position of the judge-king and even higher, not explicitly but in the hidden layers. Khajeh Nezam-ol-molk aims at lowering the discourse of inferiors in the underlying layers of *Siyasat-name* emphasizing on the discourse of technocracy and presenting the discourse of dominance of the power particularly within the story of the punishment of that wrongdoer servant. The viewpoint of Khajeh Nezam-ol-molk is based on defense of the discourse of power, even beyond the existing power of the Saljukide and with Divine Charisma whereas in view of the writer of *Beyhaqi History* the introduced judge-king is very weak, fragile, willing-to-hear and easily affected although because of the domineering discourse of the writer's era there is no place to freely express the liberty-seeking discourse in the surface level of the text and society; however, *Beyhaqi* attempts to criticize the Sultan's manner by taking shelter in the inner layers of the text and thus secure some value and credit for those lacking them.

4. Conclusion

In the anecdote from *Siyasat-name* the material process is the dominating process amongst all participants except for the main participant. This is indicative of the passive deeds and actions of the participants and their acting as puppets to carry out the decisions of the judge-king which demonstrates weakness of these agents against the violent power of the main agent whereas the dominating process in the main participant is the speech process indicating that the importance of element of authoritative and imperative conversation is considered in exerting power. This is while in the anecdote of *Beyhaqi History*, the dominant process among all participants is the material process which is indicative of *Beyhaqi's* equal view on all major or minor agents of the story, and unlike *Siyasat-name* he tries to specify presence of the fellow inferiors whose existence cannot be ignored despite their insignificance and being in the bottom layers of society.

In the anecdote of *Siyasat-name*, the "wrongdoer servant" is not permitted to respond in presence of the ruler or judge-king in the ending section, and this absolute silence leads to illegitimacy of the requirements of the democratic authority and discourse revealing the distribution of power for the benefit of the judge-king in a dialectic

contrast with people. In Beyhaqi History, however, there is a response on the part of the wrongdoer patrician for each question of the judge-king and the judge-king finds him guilty to be punished and issues his verdict, and this judgement with introduction coming in various parts aims at legitimizing requirements of power under the label of democratic-mannered and liberty-seeking discourse.

Keywords: Khajeh Nezam-ol-Molk, Beyhaqi, Critical Discourse Analysis, Judgment.

References [in Persian]:

- Agha Gol zadeh, F. (2006). *Critical Discourse Analysis*, Tehran: Elmi & Farhangi Press.
- Beyhaqi, A.(1994). *Beyhaqi History*, by the endeavors: khal-e khatib-rahbar, Fourth Edition, Tehran: Mahtab Press.
- Fairclough, N. (2000). *Critical Discourse Analysis*, (F. Shayeste Piran &, Trans.).Tehran: Center for Media Studies and Research Press.
- Fairclough, N. (2019). *Critical Discourse Analysis*, (R. Ghasemi Trans.).Tehran: Andishe-ye Ehsan Press.
- Jafari, M. (2011) *The structure of the ministry in the covenant Ghaznavi is based on Beyhaqi History*, (MA of Persian Language and Literature studies), Zahra Ekhtiyari, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad.
- Nakhjavani, H. (1976). *Tajareb-os Salaf*, (Edited by A. Eghbal). Tehran: Tahori Press.
- Qajari, H. A., & Nazari, J. (2013). *Application of Discourse Analysis in Social Research*, Tehran: Jameeshenasan Press.
- Sojoudi, F. & Akbari, Z. (2014). "A Critical Analysis Discourse of the Maqamat-e Mashayekh-e Soufiye". *Journal of Archeology of Persian Literature*. 4 (73-97).
- Tajik, M. R. (2000). *Discourse and Discourse Analysis*, Tehran: Farang-e Gofteman Press.
- Tousi, N. (1976).*Siyar-ol-Molouk*, (Edited by H. Dark).Tehran: Book Press.
- Tousi, N. (1985).*Siyar-ol-Molouk*, (Edited by H. Dark). Second Edition, Tehran: Elmi & Farhangi Press.
- Tousi, N. (1992). *Siyasat-Name*, (corrected by J. Shear). Tehran: Ketabhaye Jibi press.
- Yar Mohami, L. (2004). *Common and Critical Discourse*, Tehran: Hermes Press.

-
- Yar Mohami, L. (2006). *Communications from the perspective of Critical Discourse*, Tehran: Hermes Press.
- Uonesi, E.(2017).*The art of writing stories*, Tehran: Negah Press.
- Uosefi, Gh. H. (1991). *Didari Ba Ahle Ghalam*, Tehran: Elmi Press.
- Yorgensen, M., & Philips, L. (2010). *Discourse Analysis as theory and method*, (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney Press.

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال ۲۳، دوره جدید، شماره ۴۷، بهار و تابستان ۱۳۹۹

مقایسه نگرش وزیرانه نظام‌الملک و دیدگاه دیرانه بیهقی در باب اهمیت
جایگاه قضاوت در حکومت سیاسی بر پایه تحلیل گفتمان انتقادی
(علمی - پژوهشی) *

دکتر عباس محمدیان^۱، محمدحسن امیرخانی^۲

چکیده

یکی از اساسی‌ترین وظیفه‌های هر حکومتی فصل خصومت و رفع عامل نزاع بین آحاد یک جامعه و تحقق عدالت اجتماعی است که این امر با وجود محاکم دادگستری، دیوان قضایی مستقل و حضور قاضیانی «مزگی و معدل» از هر دستی میسر می‌شود. به اعتقاد تمامی اندیشمندان وجود عدالت و مساوات در هر روزگار و هر جایگاهی یک ضرورت است. در این پژوهش دو حکایت با موضوع یکسان از کتاب سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی در نظر گرفته شده و برای تحلیل گفتمانی آن‌ها از رویکرد نورمن فرکلاف به عنوان نظریه پرداز اصلی استفاده شده است. با تحلیل گفتمان انتقادی و بر پایه مدل‌های سه گانه فرکلاف به توصیف، تفسیر و تبیین نمونه داده‌های متنی دو اثر پرداخته شده است تا تقابل دیدگاه وزیرانه خواجه نظام‌الملک توسی و نظرگاه دیرانه ابوالفضل بیهقی در باب امر مهم قضاوت تحلیل و تبیین شود. خواجه با توجه به مقام سیاسی خویش قضاوت را در بسیاری از مواقع حق صاحبان قدرت می‌داند؛ قدرتی که خود آگاه یا ناخود آگاه دیدگاه‌های خویش را در لایه‌های زیرین زبان پنهان کرده است که در آن فرودستان هیچ جایگاهی ندارند. در تقابل با این نگرش بیهقی به عنوان یک مورخ و دبیر از میان قشر متوسط مردم جامعه با همه

* تاریخ ارسال مقاله : ۱۳۹۸/۰۵/۲۴

تاریخ پذیرش نهایی مقاله : ۱۳۹۹/۰۲/۰۶

۱- دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه حکیم سبزواری. (نویسنده مسئول)

Email: mohammadian@hsu.ac.ir.

۲- دانشجوی دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه حکیم سبزواری.

DOI: 10.22103/jll.2020.14579.2690

وابستگی به دربار غزنه سعی می‌کند در باب قضاوت، جایگاه مردم عامه، فرودست و متظلم را در لایه‌های پنهانی زبان خویش به نمایش درآورد.

واژه‌های کلیدی: خواجه نظام‌الملک، بیهقی، تحلیل گفتمان انتقادی، قضاوت.

۱- مقدمه

تحقق عدالت اجتماعی یکی از نشانه‌های اصلی رسیدن به جامعه آرمانی بوده و خواهد بود و دست یافتن به این عدالت اجتماعی تنها با وجود مبانی قضاوت عادلانه و محاکم قضایی مستقل محقق می‌شود؛ محاکمی که در دوره‌های مختلف با نام‌هایی چون دیوان مظالم، دیوان اعلی، دیوان‌خانه مبارکه، دارالحکومه، مسند شرع، محکمه، عدالت‌خانه، اداره محاکمات، دیوان‌خانه اعظم، دادگستری و... معرفی شده‌اند (ن.ک: جعفری، ۱۳۹۰: ۱۱۶).

در این مقاله دو حکایت با موضوع و محتوای عدالت و قضاوت از کتاب سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی به عنوان متن، جهت تحلیل گفتمان انتقادی انتخاب شد، تا بتوان با بررسی مولفه‌های زبان‌شناسانه به تحلیل مفاهیم قدرت و ایدئولوژی در زیرساخت‌های این دو متن نایل شد.

۱-۱- بیان مسئله

رویکرد فرکلاف به عنوان دیدگاه غالب در توصیف (description)، تفسیر (interpretation) و تبیین (explanation) متن‌ها، رویکردی است که علاوه بر استفاده از نقاط قوت رویکردهای مختلف تحلیل گفتمان، به دیدگاه‌ها و نظریه‌های خارج از این حوزه هم نظر دارد تا بتواند یک کل هم‌ساز و منسجم به وجود آورد (ن.ک: یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۸: ۲۲-۲۱). با توجه به تاکید تحلیل گفتمان نخست باید بر روابط قدرت و ایدئولوژی‌های پنهان در متن و ارتباط متن با بافت موقعیتی متمرکز شد و سپس با در نظر گرفتن پیش‌فرض‌های تحلیل گفتمان انتقادی همانند این که هیچ متن خنثی و بی‌طرفی وجود ندارد یا هر متنی در شرایط و موقعیت خاصی تولید شده است و تمام متن‌ها به یک منبع قدرت مرتبط هستند (ن.ک: تاجیک، ۱۳۷۹: ۲۲)، دو حکایت از متون تاریخی

- تعلیمی را با درون‌مایه کاملاً یکسان به عنوان متن‌های اصلی پژوهش برگزیده‌ایم تا نشان داده‌شود نویسندگان این دو حکایت بر اساس مولفه‌های فرکلاف در پردازش مناسبات قدرت غزنویان و سلجوقیان چه جایگاهی برای قضاوت قائل می‌شوند؟ و خواجه نظام الملک توسی و ابوالفضل بیهقی چگونه روابط قدرت و ایدئولوژی‌های پنهان در متن‌های تولیدی خویش را آشکار کرده‌اند؟

ما در این پژوهش در وهله اول به تحلیل و بررسی دو حکایت برگزیده، به عنوان متن اصلی و در مرحله بعد به بررسی و تفسیر کل دو اثر سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی به عنوان بافت‌های بینامتنی پرداخته‌ایم تا گفتمان مسلط و هدف‌های پنهان‌شده در پس این متن‌ها و تفاوت‌های ایدئولوژی خواجه نظام‌الملک و بیهقی از امر قضاوت در بستر اوضاع اجتماعی دوران خودشان نمایان گردد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

با مطالعات دقیقی که در سایت‌های علمی معتبر و سامانه‌های استنادی علمی صورت گرفت، هیچ مقاله‌ای پیش از این پژوهش با موضوع و عنوان انتخابی انجام نشده است. با این همه، برای عنوان اصلی مقاله، زیرعنوان‌هایی در نظر گرفته شد تا مشخص شود در هر زیرشاخه یا در هر دو زیرشاخه‌ای، توأمان چه پژوهش‌هایی انجام شده است:

الف) در زیرعنوان «تحلیل گفتمان انتقادی» پژوهش‌های فراوانی در حوزه ترجمه و تالیف صورت گرفته است. به عنوان نمونه، در حوزه ترجمه می‌توان به ترجمه آثار فرکلاف به وسیله شایسته‌پیران و همکاران یا ترجمه دیگری از این اثر به وسیله قاسمی و ترجمه کتاب یورگنسن و فیلیس به وسیله جلیلی اشاره کرد، و در بخش تالیف و گردآوری می‌توان آثار گل‌آقازاده، یارمحمدی، تاجیک و عادل محمدی را نام برد.

ب) در حوزه تحلیل زیرشاخه‌های سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی با روش تحلیل گفتمان انتقادی مقاله‌های متعددی به نگارش درآمده است که جهت اختصار به ذکر متناسب‌ترین موارد با عنوان تحقیق بسنده می‌شود: ۱- مقاله «تحلیل گفتمان انتقادی داستان مرگ بونصر مشکان بر اساس رویکرد نورمن فرکلاف» (۱۳۹۴) که زهره‌سادات ناصری و همکاران در آن با توجه به مبحث واژگانی، شخصیت‌ها و جنبه‌های استعاری، اختناق اوضاع اجتماعی

عصر غزنویان و بحران عاطفی حاکم بر اجتماع آن دوره را برجسته‌سازی کرده‌اند. ۲- مقاله «تحلیل گفتمان انتقادی قدرت در دو فصل از سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک توسی» (۱۳۹۲) نوشته محمدعلی خزانه‌دارلو و مجید جلاله‌وند الکامی، که موضع تند زبانی خواجه نظام‌الملک با بهره‌گیری از روایت‌ها و فراروایت‌ها علیه اقلیت جامعه در فصول ۴۱ و ۴۳ مورد تحلیل قرار گرفته است و نتیجه‌گیری کرده‌اند خواجه در این فصول سعی در مشروعیت‌بخشیدن به گفتمان اعتقادی / مذهبی خویش دارد. ۳- در مقاله «بررسی متن نامه مسعود غزنوی به ارسلاخان در تاریخ بیهقی با روش تحلیل گفتمان انتقادی» (۱۳۹۳) محدثه قدسی و همکاران سعی کرده‌اند، نشان دهند بیهقی چگونه با به‌کارگیری ساخت معلوم و مجهول و وجهیت، بعد از بحران جنگ دندانقان همچنان قدرت مسعود غزنوی را در این نامه به نمایش می‌گذارد ۴- فاطمه پیرا نیز در مقاله «جنسیت و قدرت در سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک» (۱۳۸۷) به تحلیل اندیشه خواجه در مورد زنان پرداخته است و معتقد است دیدگاه خواجه نظام‌الملک بیش‌تر تحت تاثیر سنت ایران‌شهری است تا متأثر از روح و قوانین اسلامی.

همان‌گونه که مشخص است، در تمامی این مقاله‌ها نویسندگان محترم با انتخاب نامه یا بخشی از تاریخ بیهقی و دو فصل از سیاست‌نامه به عنوان متن یا گفتار گفتمان‌مدار و با استناد به مقوله‌های قدرت، جنسیت و ... به تبیین و تحلیل یک رویداد پرداخته‌اند. وجه تمایز این پژوهش آن است که در کنار آشکارسازی معانی پنهان در لایه‌های متن، به بازنمود بیناگفتمانی (Interdiscursivity) و بینامتنیت (Intertextuality) در دو متن از دو ژانر ادبی، (تاریخی - تعلیمی) پرداخته‌شده تا با آشکارسازی روابط و ایدئولوژی‌های پنهان دو متن به صورت تطبیقی، مشخص گردد کنشگران در مواجهه با یک رویداد واحد چگونه به بازنمایی در زمانی قدرت پرداخته‌اند؟ و مولفان این دو اثر به چه میزان و اندازه‌ای هژمونی و استیلای طبقه حاکم را از طریق گفتمان‌ها بازآفرینی کرده‌اند؟

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

دیدگاه بزرگان، دیران، وزیران و پادشاهان در باب اهمیت امر قضاوت از دیرباز مسأله‌ای مهم، قابل تأمل و تحقیق بوده است. از این جهت یافتن وجوه تفاوت یا تشابه دیدگاه خواجه نظام‌الملک توسی و خواجه ابوالفضل بیهقی به عنوان دو هم‌شهری و با دو شغل دیوانی متفاوت در عصر غزنوی / سلجوقی ضروری به نظر می‌رسد. برای پاسخ به سوالات مطرح‌شده در بخش «بیان مسأله»، علاوه بر تحلیل گفتمان انتقادی داده‌های دو حکایت مورد تحقیق، به عنوان یکی از شیوه‌های مدرن نقد جدید؛ هم‌بافت‌ها (Context) یا بافت‌های هم‌جوار این دو حکایت و هم‌چنین بافت‌های موقعیت (Context of situation) و دانش زمینه‌ای (knowledge Background) نویسندگان این آثار جهت توصیف، تفسیر و تبیین متن اصلی مورد توجه قرار گرفته‌است، تا با بیان ضرورت بررسی لایه‌های زیرین متن‌های تاریخی / ادبی، راه‌های ناشناخته یا کم‌تر شناخته‌شده‌تری را فراروی آیندگان بگشاید.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- تحلیل گفتمان انتقادی

اصطلاح گفتمان که در مقابل (Discourse) نهاده شده، مفهومی میان‌رشته‌ای است (یارمحمدی، ۱۳۸۳: ۹۶). نورمن فرکلایف این اصطلاح را (Social Languages-Practice)؛ یعنی زبان به عنوان عرف یا رفتار اجتماعی تعریف کرده است (فرکلایف، ۱۹۹۵، به نقل از یارمحمدی، ۱۳۸۳: ۱۶۵). تحلیل گفتمان (Discourse Analysis) در پی آن است که کشف کند پراکتیس‌های اجتماعی - که مختصات آن در لایه‌های زیرین گفتمان لانه گرفته‌اند - چگونه در گفتمان در لایه‌های زبرین، تصویرسازی یا بازنمایانده شده‌اند؟ (یارمحمدی، ۱۳۸۵: ۳۵).

دیوید کریستال در تعریف تحلیل گفتمان انتقادی (Critical Discourse-

Analysis) (CDA) می‌گوید: رویکردی به تجزیه و تحلیل زبان است که هدف آن آشکارسازی روابط پنهان قدرت و فرآیندهای ایدئولوژیکی در زبان‌شناسی است (کریستال، به نقل از آقاگل‌زاده، ۱۳۸۵: ۱۱). این عنوان را نورمن فرکلایف برای توصیف

رویکردی که خود ابداع کرده، استفاده می‌کند و نیز به منزله نامی برای جنبش گسترده درون تحلیل گفتمانی استفاده می‌شود که از رویکردهای متعددی^۱ تشکیل شده است و از میان این رویکردها، رویکرد فرکلاف مدون‌ترین نظریه‌ها و روش‌ها را برای تحقیق در حوزه فرهنگ و جامعه داراست. از دیدگاه فرکلاف هر رویداد گفتمانی دارای سه بُعد متن، کردار گفتمانی و کردار اجتماعی است. این سه بُعد برای انجام تحلیل گفتمان ضروری هستند. فرکلاف فرآیندی را که مرتبط با تحلیل متن است توصیف و فرآیند مرتبط با تحلیل کردار گفتمانی را تفسیر و فرآیند تحلیل کردار اجتماعی را تبیین می‌نامد (قجری و نظری، ۱۳۹۲: ۸۸).

۲-۲- تحلیل حکایت سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی در سطح توصیف

در توصیف متن هدف اصلی، تحلیل ساخت‌های زبانی و ویژگی‌های صوری متن است تا بتوان نشان داد که گفتمان‌ها چگونه به طریق متنی فعال می‌شوند و به تفسیری خاص می‌رسند و آن را تقویت می‌کنند و تحکیم می‌بخشند. در پژوهش حاضر پس از مطالعه دو حکایت در باب قضاوت و دادگستری از کتاب *سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی* و بررسی آن‌ها با روش تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف به این نتیجه رسیده‌ایم که از میان مؤلفه‌های فرکلاف، مؤلفه «نظام گذرایی زبان» و «نظام گفت‌وگویی زبان» به دلیل نمود آشکار در این دو حکایت کارآیی بیش‌تری جهت پاسخ‌گویی به سؤال‌های این پژوهش دارد.

۲-۲-۱- نمونه‌های متن

۲-۲-۱-۱- نمونه ۱- حکایتی از *سیاست‌نامه*

مگر روزی چشم‌الپتگین بر غلامی [ترک]^۲ از آن خویش افتاد، [ترک] توبره‌ای کاه و مرغی بر فتراک بسته بود و می‌آمد. گفت: «آن غلام را پیش من آرید» پیش او بردند. از او پرسید که: «این توبره کاه و این مرغ از کجا آوردی؟» گفت: «از مردی روستایی بستدم» گفت: «هر ماهی بیستگانی و مشاخره می‌ستانی؟» گفت: «می‌ستانم» گفت پس چرا به زر نخریدی؟ که من این بیستگانی و مشاخره، شما را از بهر آن می‌دهم تا از درویشی به بیداد چیزی بنستانید؛ و با این همه نیز منادی فرمودم» در وقت، فرمود تا غلام را میان به دو نیم کردند، و هم آن جا بر سر راه با آن توبره کاه بیاویختند و سه روز منادی می‌کردند: «هر آن کس که از کسی چیزی بستاند و

معلوم ما گردد با او همچنان کنیم که با این غلام خاص کردیم». لشکریان همه بترسیدند، و رعیت ایمن گشتند؛ و هر روز از روستاها و ناحیت‌ها چندان نعمت به لشکرگاه آوردندی که قیاس آن، خدای -عزّ و جلّ- دانستی و نگذاشتندی که یک سیب در شهر بردندی، و چون مردمان شهر آن امن و عدل و نعمت بدیدند، گفتند: «ما را پادشاهی باید که عادل باشد و ما از او به جان و خواسته و زن و فرزند ایمن باشیم خواه ترک باش و خواه تازیکن» همه در شهر بگشادند و پیش‌الپتگین آمدند (توسی، ۱۳۶۴: ۱۵۴-۱۵۳).

۲-۲-۱-۲-۲-۲ - حکایتی از تاریخ بیهقی

و امیر-رضی الله عنه- به گرگان رسید روز یکشنبه بیست و ششم ماه ربیع‌الاول، و از تربت قابوس که بر راه است بگذشت و بر آن جانب شهر جایی که محمدآباد گویند بر کران رودی بزرگ و بر راه که می‌رفت از این جانب شهر تا بدان جانب فرود آید. مولازاده‌ای دست با گوسپندی دراز کرده بود، متظلم پیش‌امیر آمد و بنالید. امیر اسب‌بداشت و نقیبان را گفت: «هم اکنون خواهم که این مولازاده را حاضر کنید. بتاختند و از قضای آمده و اجل رسیده مولازاده را بیاوردند- بیستگانی خوار بود- با گوسپند که استده بود. و امیر او را گفت: «بیستگانی داری؟» گفت: «دارم چندین و چندین» گفت: «گوسپند چرا سندی از مردمان ناحیتی که ولایت ماست؟ و اگر گوشت محتاج بودی، به سیم چرا نخریدی؟ که بیستگانی^۳ سنده‌ای و بینوایی نیست» گفت: «گناه کردم و خطا کردم» گفت: «لاجرم سزای گناهکاران بینی». فرمود تا وی را از دروازه گرگان بیاویختند و اسب و سازش به خداوند گوسپند داد و منادی کردند که: «هرکس که بر رعایای این نواحی ستم کند سزای او این باشد». و بدین سبب حشمتی بزرگ افتاد و راعی رعیت را بدین و مانند این نگاه تواند داشت، که هرگاه که پادشاه عطا ندهد و سیاست هم بر جایگاه نراند همه کارها بر وی شوریده و تباه گردد (بیهقی، ۱۳۷۴: ۲/۶۷۳).

۲-۲-۲-۲-۲ - بررسی نظام گذرایی زبان

این نوع بررسی یکی از ابزارهای رایج در تحلیل گفتمان انتقادی است تا شاید به کمک آن بتوان ادعا کرد نویسنده یا گوینده برای بازنمایی رخدادها، کنش‌ها و روابط میان کنش‌گران و شرکت‌کنندگان مختلف چگونه دست به انتخاب زده‌است، انتخاب‌هایی که ممکن است به لحاظ ایدئولوژیک معنادار باشند (ن.ک: سجودی و اکبری، ۱۳۹۳: ۸۰).

نخستین اصل در این نظام مشخص کردن «کنش گر اصلی» است یا به اصطلاح کشف این واقعیت که «چه کسی چه کاری انجام می‌دهد»؟ از نظر هلیدی هر فعل یک رویداد یا فرآیند به حساب می‌آید. او فرآیندها را به سه فرآیند اصلی مادی، ذهنی و کلامی تقسیم می‌کند. در این بخش ابتدا بندهای حکایت سیاست‌نامه و سپس بندهای حکایت تاریخ بیتهمی جداسازی گردیده‌است - جهت اختصار از آوردن آن‌ها خودداری می‌گردد - و سپس نتایج به دست آمده از شرکت کنندگان اصلی و کنش‌گران فعال هر حکایت و فرآیندهای مربوط به هر بند تعیین می‌شود و به صورت کامل تفکیک و مشخص می‌گردد.

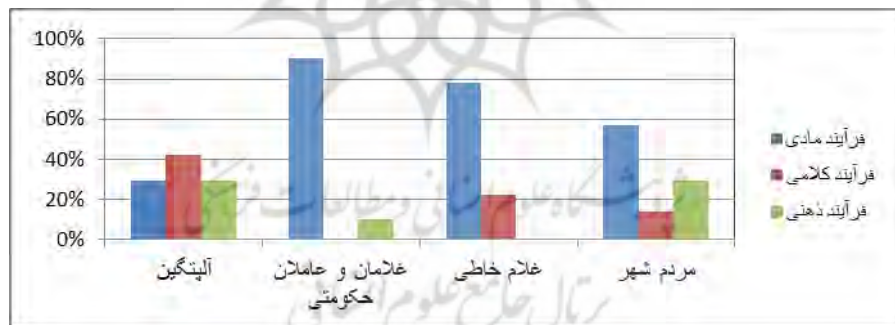
۲-۲-۱- فرآیندهای حکایت سیاست‌نامه

شرکت کنندگان و کنش‌گران اصلی این حکایت به ترتیب بالاترین بسامد در بندها عبارتند از:

- ۱- «الپتگین» در ۱۴ بند شرکت‌کننده اصلی است.
 - ۲- «غلامان و عاملان حکومتی» در ۱۰ بند، شرکت‌کنندگان دیگری هستند که اسمی از آن‌ها در کل حکایت نیست و با دقت در متن، این شرکت‌کنندگان معرفی می‌شوند.
 - ۳- «غلام خاطی» در ۹ بند کنش‌گر و شرکت‌کننده است.
 - ۴- «مردم شهر» در ۷ بند، دیگر شرکت‌کنندگان حکایت هستند.
- از بین شرکت‌کنندگان این حکایت فقط به تحلیل جزئی فرآیندهای فعلی شرکت‌کننده اصلی، «الپتگین»، می‌پردازیم و فرآیندهای فعلی دیگر شرکت‌کنندگان را در جدول شماره (۱) به صورت آماری ارائه می‌کنیم. البته در پایان جدول (۱) و در تحلیل داده‌ها درباره آن‌ها مبسوط سخن خواهیم گفت. در بندهای مربوط به «الپتگین»، فعل‌های چشم افتادن، دادن، کردن (۲ بار) فرآیند مادی هستند و فعل‌های پرسیدن، گفتن (۳ بار)، منادی فرمودن و فرمودن فرآیند کلامی هستند و فعل‌های گردیدن و بودن (باش و باشد) فرآیند ذهنی هستند.

جدول شماره (۱) - فراوانی و درصد فرآیندهای حکایت سیاست‌نامه به تفکیک شرکت‌کنندگان

مردم شهر		غلام خاطی		غلامان و عاملان حکومت		آلپتگین		شرکت‌کنندگان فرآیندها
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۷٪	۴	۷۸٪	۷	۹۰٪	۹	۲۹٪	۴	فرآیند مادی
۱۴٪	۱	۲۲٪	۲	-	-	۴۲٪	۶	فرآیند کلامی
۲۹٪	۲	-	-	۱۰٪	۱	۲۹٪	۴	فرآیند ذهنی
۱۰۰٪	۷	۱۰۰٪	۹	۱۰۰٪	۱۰	۱۰۰٪	۱۴	جمع

نمودار شماره (۱) - فراوانی فرآیندهای حکایت سیاست‌نامه

با تحلیل نتایج جدول شماره (۱) و نمودار مربوط به آن می‌توان اذعان کرد، فرآیند غالب به جز «آلپتگین» در دیگر شرکت‌کنندگان حکایت سیاست‌نامه؛ یعنی «غلامان و عاملان حکومتی» (۹۰٪)، «غلام خاطی» (۷۸٪) و «مردم شهر» (۵۷٪) فرآیند مادی است. بر اساس نظر هلیدی، انتخاب هر فرآیند در نظام گذرایی بیان‌کننده جهان‌بینی و طرز فکر نویسنده یا شاعر است. فرآیند غالب مادی در این شرکت‌کنندگان بیان‌گر نوعی رفتار به ظاهر فعال و در باطن منفعل است. به عنوان نمونه، فعل‌های شرکت‌کننده «غلام خاطی» مثل

بستن، آمدن، از کجا آوردن (؟)، ستاندن (۳ بار)، چرا نخردن (؟) روایت گر فعالیت‌های گوناگون فردی و حضور عینی و ملموس این کنش‌گر است، و یا فعل‌های شرکت‌کنندگان دیگر؛ یعنی «غلامان و عاملان حکومتی» مانند آوردن، پیش‌کسی‌بردن، به دو نیم کردن، آویختن، منادی کردن، بردن، ستاندن، نگذاشتن و ترسیدن، نشان‌دهنده آن است که این ماموران هرچند بر اساس ساختار زبانی شرکت‌کننده بندهای دهگانه حکایت در بخش خویش هستند، اما در تمامی این فرآیندهای مادی آلت دست مقام شاهانه شرکت‌کننده اصلی جهت اجرای احکام هستند و اگر فرآیند ذهنی (۱۰٪) هم وجود دارد، فرآیند فعلی ترسیدن است که نشان از ضعف این کنش‌گر در برابر قدرت قاهره «الپتگین» می‌باشد، و یا در فعل‌های شرکت‌کنندگان «مردم شهر» همانند آوردن، دیدن، گشادن و آمدن هر چند فرآیند غالب مادی است، ولی این فرآیند غالب از جهت آماری با توجه به فرآیند ذهنی این شرکت‌کننده به عنوان دومین بسامد کشتی او (۲۹٪) مورد توجه است، تمامی فرآیندهای مادی فوق را فعالانه باید انجام داد تا فرآیندهای ذهنی ایمن‌بودن و ایمن‌گشتن محقق گردد.

فرآیند غالب در شرکت‌کننده اصلی، «الپتگین»، فرآیند کلامی است (۴۲٪) و این بدین معنا است که «الپتگین»، پادشاه مطلق و بلامنازع، با فعل‌هایی مانند گفتن (۳ بار)، پرسیدن، منادی فرمودن و فرمودن می‌خواهد به اهمیت عنصر «گفت‌وگو» و جایگاه آن - البته از نوع آمرانه و دستوری‌اش - تاکید کند. این کاربرد فرآیند کلامی به گونه‌ای است که مخاطبان او یا اصلاً حق سخن گفتن ندارند (فرآیند کلامی در شرکت‌کنندگان «غلامان و عاملان حکومتی» صفر است) یا فقط در بسامدی کم از فرآیند کلامی استفاده کرده‌اند آن هم فقط در پاسخ به بازخواست‌های هیات حاکمه (غلام خاطی فقط ۲۲٪) از فرآیند کلامی آن هم با جملاتی بسیار کوتاه استفاده می‌کند) و شرکت‌کنندگان «مردم شهر» فقط جهت تایید وجود پادشاه لب به سخن می‌گشایند و استفاده آنان از این فرآیند کلامی (۱۴٪) است. گفتند: «ما را پادشاهی باید که عادل باشد و ما از او به جان و خواسته و زن و فرزند ایمن باشیم خواه ترک باش و خواه تازیکن» (توسی، ۱۳۶۴: ۱۵۴).

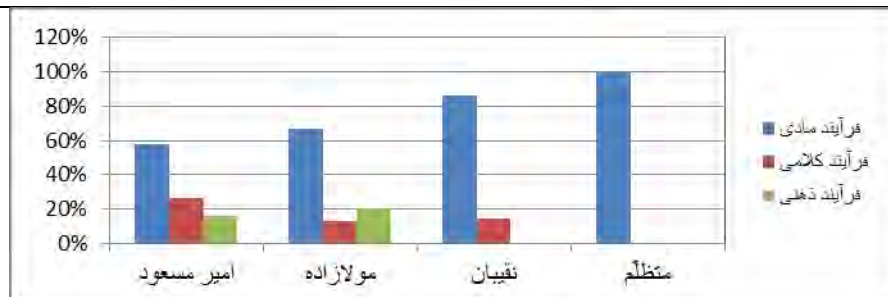
۲-۲-۲-۲- فرآیندهای حکایت تاریخ بیهقی

- شرکت کنندگان و کنش گران اصلی این حکایت به ترتیب بالاترین بسامد به کاررفته در بندها بعد از تجزیه و تحلیل های توصیفی و کمی عبارت اند از:
- ۱- «امیر» [مسعود غزنوی] شرکت کننده اصلی است (۱۹ بند).
 - ۲- دیگر شرکت کننده این حکایت «مولازاده» است (۱۵ بند).
 - ۳- «نقیبان» دیگر شرکت کنندگان این واقعه هستند (۷ بند).
 - ۴- «متظلم» شرکت کننده دیگر این حکایت است (۲ بند).

جهت اختصار فقط به تحلیل فرآیندهای فعلی شرکت کننده و کنش گر اصلی، «امیر» [مسعود غزنوی]، می پردازیم و فرآیندهای فعلی دیگر شرکت کنندگان را در جدول شماره (۲) به صورت آماری ارائه می کنیم. در بندهای مربوط به شرکت کننده اصلی، «امیر» [مسعود غزنوی]، فعل های رسیدن، گذشتن، فرود آمدن (۲ بار)، رفتن، داشتن (در اسب بداشت)، دادن (۲ بار)، کردن (در مجازات می کنیم)، راندن (در سیاست نراند) و نگاه داشتن فرآیند مادی هستند و فعل های گفتن (۴ بار) و فرمودن فرآیند کلامی هستند و فعل های خواستن، هستن و گشتن فرآیند ذهنی هستند.

جدول شماره (۲) - فراوانی و درصد فرآیندهای حکایت تاریخ بیهقی به تفکیک شرکت

شرکت کنندگان فرآیندها		امیر [مسعود غزنوی]		مولازاده		نقیبان		متظلم	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
فرآیند مادی		۱۱	٪۵۸	۱۰	٪۶۷	۶	٪۸۶	۲	٪۱۰۰
فرآیند کلامی		۵	٪۲۶	۲	٪۱۳	۱	٪۱۴	-	-
فرآیند ذهنی		۳	٪۱۶	۳	٪۲۰	-	-	-	-
جمع		۱۹	٪۱۰۰	۱۵	٪۱۰۰	۷	٪۱۰۰	۲	٪۱۰۰

نمودار شماره (۲) - فرآیندهای تاریخ بیهقی

از تحلیل جدول شماره (۲) و نمودار شماره (۲) این گونه نتیجه گیری می توان کرد که فرآیند غالب در حکایت بیهقی و بین تمامی شرکت کنندگان، شامل «امیر» [مسعود غزنوی] (۵۸٪)، «مولازاده» (۶۷٪)، «نقیبان و عاملان حکومتی» (۸۶٪) و «متظلم» (۱۰۰٪) فرآیند مادی است که در ادامه تک تک آن‌ها در جایگاه خود مورد بررسی قرار می گیرد.

در باب شرکت کننده اصلی، «امیر» [مسعود غزنوی]، کاربرد فعل‌هایی مانند رسیدن، گذشتن، فرود آمدن (۲ بار)، رفتن، اسب‌بداشتن، دادن (۲ بار)، مجازات کردن، سیاست راندن و نگاه داشتن به عنوان فرآیند مادی یا بیان کننده نوعی تبختر و فخر فروشی هستند یا بیان گر نوعی قدرت سلطه گرا و قاهر. فرآیند کلامی بعد از فرآیند مادی دومین بسامد کاربرد را دارد که القاکننده «گفت و گویی» آمرانه و دستورمآبانه است که یا «فرمان می دهد» و «می فرماید» و یا فقط اوست که «می گوید» و دیگران باید پاسخ دهند یا صم بکم شنوای این سخن‌ها و فرمایش‌ها باشند. کم‌ترین بسامد در میان فرآیندهای این شرکت کننده فرآیند ذهنی است که با «خواستن» آغاز می شود و با بیان ذهنیت خود در باب ولایت و تعلق آن به خویش (ناحیتی که ولایت ماست) ادامه می یابد و با این ذهنیت به پایان می رسد که انجام ندادن اموری باعث شوریده شدن و تباه گردیدن کارها می شود.

«مولازاده»، دیگر شرکت کننده و کنش گر حکایت بیهقی است که فرآیند غالب مورد استفاده اش - همان گونه که گفته شد - فرآیند مادی است (۶۷٪). فرآیندی که با فعل‌هایی همچون «دست‌دراز کردن» (به مفهوم کنایی اش) آغاز می شود و با فعل‌های «استدن یا ستاندن» (۳ بار)، داشتن (۲ بار)، نخریدن (۹)، گناه کردن و خطا کردن ادامه می یابد و با فعل «سزای گناهکاران دیدن» به پایان مفهومی این فرآیند می رسد. فرآیند

ذهنی این شرکت کننده با (۲۰٪) دومین فرآیند به کار گرفته اوست، فرآیندی که با فعل‌هایی مانند هستن و بودن (۲ بار) ذهنیت‌های مولازاده گناه کار و خاطی را از زبان دیگران بیان می‌کند و کم‌ترین حق را برای سخن گفتن و اعتراض به مولازاده می‌دهند و این کار را با کاربرد بسامد پایین فرآیند کلامی (۱۳٪) در میان دیگر فرآیندها به صورت ناخودآگاه بیان می‌کنند.

بالاترین درصد فرآیندها در این حکایت مربوط به استفاده شرکت کننده «نقیبان و عاملان حکومت» از فرآیند مادی است (۸۶٪) فعل‌های مربوط به این فرآیند عبارت‌اند از: حاضر کردن، تاختن، آوردن، آویختن، ستم کردن و حشمت افتادن. همان گونه که مشخص است، عملاً «نقیبان و عاملان حکومت» مجریان این فعل‌های مادی هستند که به وسیله هیأت حاکمه یا آن‌ها را از انجام کاری نهی کرده‌اند، مانند «ستم کردن» و یا مامور به انجام کاری هستند، مانند دیگر فعل‌های این فرآیند. جالب این که حتی اگر به آنان اجازه داده شود تا علاوه بر فرآیند مادی از فرآیند کلامی هم استفاده کنند (۱۴٪) فعل «منادی کردن» را باید به کار گیرند که باز در همین مورد هم سخن هیأت حاکمه را منادی باید کرد و نه سخن خویش و جامعه را. نباید جز این ذهنیت داشت زیرا فرآیند ذهنی را به هیچ وجه به کار نگرفته‌اند و شاید حتی اجازه این ذهنیت را هم به خویش نمی‌باید بدهند.

پایان سخن در بحث نظام گذرایی زبان، جایگاه «متظلمان» به عنوان دیگر کنش‌گر و شرکت کننده می‌باشد. کنش‌گری که با فرآیند مادی (۱۰۰٪) فقط در انجام فعل «آمدن و نالیدن» شرکت دارد و در صورت صلاحدید و مصلحت هیأت حاکمه «اسب و سازش به خداوند گوسپند داد[می‌شود]» و این امر هم به لطف و عنایت قاضی - پادشاه میسر می‌شود.

۲-۲-۳- بررسی نظام گفت‌وگویی زبان

از جمله عناصر مهم داستان‌نویسی که بازگوکننده نوع شخصیت هرفرد است، سخن گفتن دوسویه است. مردم هنگام سخن گفتن، صفات و خصوصیات خویش را در میان گفته‌های خود به نمایش می‌گذارند و شنونده دقیق می‌تواند از خلال عباراتی که بر زبان می‌رانند آن‌ها را بشناسد و با خصوصیات آن‌ها آشنا شود (یونسی، ۱۳۸۲: ۱۱۸). در این

بخش ابتدا به توصیف گفت و گوهای دو حکایت مورد تحلیل می پردازیم و سپس به تفسیر و تحلیل آن‌ها خواهیم پرداخت:

۲-۲-۳-۱- گفت و گوهای حکایت سیاست نامه

در این حکایت گفت و گوی بین «الپتگین» با «غلام خاطی» که متهم به دزدیدن توبره‌ای کاه و مرغی شده است ارائه می شود. در این دیالوگ الپتگین را با حرف «ال» و غلام خاطی را با حرف «غل» نشان می دهیم:

۱- ال: آن غلام را پیش من آرید [خطاب به غلامان و ندیمان

]پیش او بردند

۲- ال: این توبره کاه و این مرغ از کجا آوردی؟

۳- غل: از مرد روستایی بستدم.

۴- ال: هر ماه بیستگانی و مشاھرہ می ستانی؟

۵- غل: می ستانم.

۶- ال: پس چرا به زر نخریدی؟ که من این بیستگانی و مشاھرہ شما را از بهر آن می دهم تا از درویشی به بیداد چیزی بنستانید؟ و با این همه، نیز منادی فرمودم.

[دیالوگ بعد که از زبان جارچیان گفته می شود دیالوگ الپتگین است.

۷- ال: هر آن کس که از کسی چیزی بستاند و معلوم ما گردد با او همچنان کنیم که با این غلام خاص کردیم.

۲-۲-۳-۲- گفت و گوهای حکایت تاریخ بیهقی

در این حکایت گفت و گوهایی بین «امیر» [مسعود غزنوی] و «مولازاده» - که دست به گوسپندی دراز کرده بود و متظلم از او بنالیده و به امیر تظلم کرده - ارائه می شود. در این دیالوگ «امیر» را با حرف «ام» و «مولازاده» را با حرف «مو» معرفی می کنیم. در ضمن ناگفته نماند دیالوگ اول «امیر»، خطاب به نقیبان است:

۱- ام: هم اکنون خواهم که این مولازاده را حاضر کنید.

[نقیبان بتااختند و از قضای آمده

و

[اجل رسیده مولازاده را

بیاوردند.

۲- ام: بیستگانی داری؟

۳- مو: دارم چندین و چندین.

۴- ام: گوسپند چرا سندی از مردمان ناحیتی که ولایت ماست؟ و اگر گوشت محتاج

بودی، به سیم چرا نخریدی؟ که بیستگانی سنده‌ای و بینوایی نیست.

۵- مو: گناه کردم و خطا کردم.

۶- ام: لاجرم سزای گناهکاران ببینی.

[فرمود تا وی را از دروازه گرگان بیاویختند؛

[اسب و سازش به خداوند گوسپند داد.

[و دیالوگ بعد که از زبان جارچیان گفته می‌شود،

[در حقیقت دیالوگ و فرمان امیرمسعود است.

۷- ام: (از زبان منادیان) هر کس که بر رعایای این نواحی ستم کند سزای او این باشد.

با مقایسه دو گفت‌وگوی مطرح‌شده در حکایت سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی مشخص

می‌شود مقام بالاتر و برتر یا حاکم و مقام خاطی و گناهکار در هر دو حکایت به عنوان

«مراجع» به چه شیوه‌هایی از هنجارهای نهادی پیروی نمی‌کنند یا از هنجارهای مذکور

سرپیچی می‌کنند؟

۲-۲-۳- سیاست‌نامه

الف) ال، اجازه پاسخ‌دادن به غل نمی‌دهد (۶).

ب) سخنان غل در دیالوگ اوّل کوتاه، در دومی کوتاه‌تر و در آخرین دیالوگ به سکوت

می‌انجامد (۲ و ۵).

ج) فقط ال اجازه پرسیدن دارد (۲ و ۴ و ۵) و غل فقط باید پاسخ بدهد و حق پرسیدن ندارد (۳ و ۵).

د) ال خود را مبرا می‌داند و دلیل حقوق و مواجب دادن را نستاندن چیزی از درویشان و بیدانکردن می‌داند (۶).

ه) غل هیچ قدرتی بر اقامه حق خواهی و بیان دلیل ندارد و کاملا خنثی و منفعل عمل می‌کند.

۲-۲-۳-۴- تاریخ بیهقی

الف) به ازای هر سوال ام (۲ و ۴) پاسخی از مو دیده می‌شود (۳ و ۵).

ب) سوال اول ام بسیار کوتاه است و بدون استدلال (۲)؛ پاسخ مو هم به این سوال کوتاه است (۳) در صورتی که سوال دوم و سوم ام بسیار کامل، مستدل و منطقی است (۴)، و این گونه طرح سوال مستدل مو را مجاب می‌کند تا به خطاکاری خود اعتراف کرده، گناهکار بودن خویش را بیان کند (۵).

پ) بعد از اعتراف به گناه به وسیله مو (۵) ام در نقش یک قاضی - پادشاه و با قید تاکید «لاجرم» او را مستوجب مکافات تشخیص می‌دهد و حکم صادر می‌کند (۶).

ت) فقط ام اجازه پرسیدن دارد (۲ و ۴) و مو فقط پاسخ‌گوی سوالات است (۳ و ۵).

۲-۳- تحلیل حکایت سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی در سطح تفسیر

کردارگفتمانی یا تفسیر، واسطه بین متن و کردار اجتماعی است. کردارگفتمانی، فرآیندی است که افراد از زبان برای تولید و مصرف متن استفاده می‌کنند و فقط از این طریق است که متن‌ها به وجود می‌آیند و به وسیله کردار اجتماعی شکل می‌گیرند (ن.ک: فرکلاف، ۱۹۹۲: ۷۱). در تحلیل کردارگفتمانی، کانون توجه بر نحوه اتکای مؤلف متن برگفتمان‌ها و ژانرهای از پیش موجود برای تولید متن است و نیز این که دریافت‌کنندگان متن چگونه گفتمان‌ها و ژانرهای در دسترس را برای مصرف و تفسیر متون به کار می‌گیرند (ن.ک: یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۱۲۱). گفتمان‌ها و متون به مجموعه‌های تاریخی وابسته‌اند. در تفسیر بافت بینامتنی به این بستگی دارد که متن را به کدام مجموعه متعلق بدانیم و چه چیزی را میان مشارکین، زمینه مشترک و مفروض

بخوانیم. پذیرش بافت بینامتنی مستلزم این است که به گفتمان‌های متون از دریچه چشم‌انداز تاریخی نگریسته شود (ن.ک: فرکلاف، ۱۳۷۹: ۲۳۰، ۲۳۵).

با توجه به چنین نگرش‌هایی کل دو اثر سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی در موضوع قاضی و قضاوت مورد واکاوی و فیش‌برداری قرار گرفت تا بتوان ابتدا جایگاه نگرش و گفتمان غالب مؤلفان را در این موضوع مشخص کرد و سپس وضعیت حکایت‌های مورد بررسی را در بستر بینامتنیت‌های این آثار مورد تحلیل و تفسیر قرار داد.

خواججه نظام‌الملک با توجه به اهمیت جایگاه قضاوت در سیاست‌نامه فصل سوم کتاب و هم‌چنین بخشی از فصل ششم را به این مهم اختصاص داده‌است، او قاضیان را به لقب‌هایی مانند: مجدالدین، شرف‌الاسلام، سیف‌السنة، زین‌الشریعه، فخرالعلماء می‌نامد (ن.ک: توسی، ۱۳۶۴: ۲۱۰)، و برای بیان اهمیت آن در جای جای کتاب خویش به آیات (توسی، ۱۳۶۴: ۶۶، ۳۲۸، ۳۲۷)، احادیث (توسی، ۱۳۶۴: ۱۶، ۶۵، ۳۲۸) و حکایت‌های متعددی (توسی، ۱۳۶۴: ۵۳، ۵۴، ۶۲، ۹۹ و ...) استناد می‌کند. و حکایت غلامی که توبره‌ای گاه و مرغی از رعیت ستانده و مجازات این غلام به وسیله‌الپتگین - که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته‌است - یکی از این حکایت‌هاست (توسی، ۱۳۶۴: ۱۵۴).

از سوی دیگر ابوالفضل بیهقی نیز در تاریخ خویش اهمیت خاصی به جایگاه قضاوت و قضا داده‌است به حدی که پادشاه خود این مسئولیت خطیر را به تن خویش انجام می‌داده‌است (بیهقی، ۱۳۷۴: ۱/۲۰۷ و نیز ۴۳۳/۲) در سراسر این کتاب واژه قضاة بر واژه‌های اعیان، علما، فقها و صاحب‌بریدان، زعما و... تقدّم واژگانی دارد (بیهقی، ۱۳۷۴: ۲/۴۴۲) و قاضیان علاوه بر امر قضا به اشراف (بیهقی، ۱۳۷۴: ۱/۲۷۵)، رسالت (بیهقی، ۱۳۷۴: ۱/۶۹، ۲/۷۱۳، ۳/۹۷۵)، مشاور حکومت (بیهقی، ۱۳۷۴: ۱/۳۳) و ... منسوب می‌شدند. در کتاب تاریخ بیهقی چندین حکایت با موضوع قضاوت نقل شده‌است، از آن جمله می‌توان به این مآخذ اشاره کرد: (بیهقی، ۱۳۷۴: ۳/۷۳۵-۷۲۹، ۱/۳۳ و ...) و حکایت مجازات مولازاده‌ای که گوسپند رعیتی را ستاند و مجازات او به وسیله سلطان مسعود که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته‌است، یکی از این حکایت‌هاست (بیهقی، ۱۳۷۴: ۲/۶۷۳).

۲-۳-۱- وجوه تشابه و افتراق بیهقی و خواجه نظام‌الملک در باب قضاوت

در سیاست‌نامه با قاضی- پادشاهی رو به روییم که بی‌واسطه و به تن خویش به مظالم می‌نشیند و بندرت این مهم را به وزیر، برید، محتسب و عامل وامی‌گذارد و اجرای احکام را خویشتن جاری و ساری می‌کند، درحالی‌که قاضی- پادشاه تاریخ بیهقی با همه اهمیت که در به مظالم‌نشستن به تن خویش قائل است در موارد متعددی وزیر، پسر وزیر، سپهسالار و حاجب را مکلف به این مهم می‌کند.

خواجه نظام‌الملک بر خلاف رویکرد کتاب خویش و پرداختن به امر قضاوت در دو فصل کامل به دلیل ذهنیت قاضی- پادشاهی خویش، وظایف و مسوولیت‌های مشخص و مدوّنی برای قاضی بیان نکرده است، بر خلاف او بیهقی، همچنان‌که در بخش پیشین آوردیم، در جای‌جای اثر خود به تبیین و ترسیم این وظایف پرداخته است.

در سیاست‌نامه اهمّ مطالب مربوط به قضاوت و حکایت‌های قاضیان حول محورهای ذیل هست که می‌تواند بیان‌کننده ذهنیت‌ها و ضمیر خودآگاه و ناخودآگاه خواجه نظام‌الملک و دغدغه‌های اصلی این وزیر- پادشاه باشد:

✓ قاضی- پادشاهی بی‌واسطه و با استناد به احادیث و آیات و حکایات جهت بیان اهمّیت آن؛

✓ خیانت قاضیان در چند حکایت و تدبیر پادشاهان وقت و ارائه راهکار جهت ممانعت از خیانت با دادن مشاخره به اندازه کفاف؛

✓ ظلم و ستم شاهزاده و ولیعهد، سپاه‌سالار، امیری مقتدر و نانوای دربار در حکایت‌های سیاست‌نامه و ورود خلیفه یا قاضی- پادشاه یا نماینده تام‌الاختیار ایشان به عنوان عامل نجات و رفع تظلم؛

✓ آگاهی از احوال قاضیان یکان‌یکان و معزول‌داشتن ناعالمان و نه‌زاهدان و درازدستان و به کارگماشتن عالمان و زاهدان و کوتاه‌دستان.

درحالی‌که در تاریخ بیهقی مهم‌ترین مسائل مربوط به قضاوت و روایت‌های تاریخی قضاة حول محورهای ذیل می‌باشد که بیان‌کننده ذهنیت‌ها و ضمیر ناخودآگاه و کم‌تر خودآگاه ابوالفضل بیهقی و دغدغه‌های اصلی این دبیر و مورّخ ملی می‌باشد:

✓ توجه به قاضی - پادشاهی و در صورت ضرورت وا گذاشتن به مظالم نشستن به دیگران؛

✓ داشتن مسؤولیت اِشراف، رسالت، آموزش، ثبت اسناد و عهود، مشاورت سیاسی و مردمی، نمایندگی پادشاه و مردم در جای جای تاریخ بیهقی به تناسب وقایع تاریخی؛

✓ رجحان و برتری قاضی بر فقیه، رسول، اعیان، علما و زعما؛

✓ معرفی قاضیان برجسته به ضرورت بیان وقایع تاریخی از جمله قاضیانی با رویکرد مثبت و آرمانی مانند قاضی بُست و قاضی صاعد و همچنین قاضیانی با رویکرد منفی همانند قاضی شیراز؛

✓ رویکرد حکایت‌های بیهقی بیش تر بر برجسته‌سازی مسؤولیت‌های غیر قضایی قاضیان و شخصیت‌سازی و تیپ‌آفرینی متمرکز است، به جز دو حکایت سیاست امیر عادل سبکتگین و حکایت مجازات مولازاده که باز در هر دو قاضی - پادشاهانی قصد حل و فصل امور را دارند.

۲-۳-۲- زمینه بازنمایی در دو حکایت

زمینه بازنمایی به دامنه و شیوه‌هایی مربوط می‌شود که در آن تفسیر خواننده / شنونده از گفتمان ثانویه به واسطه جایگاه آن در یک بافت متنی خاص کنترل شود (ن.ک: فرکلاف، ۱۳۷۹: ۸۱). تمهیدی که در حکایات سیاست‌نامه استفاده شده، زمینه تفسیر به واسطه ارائه نیروهای کنشی گفتمان ثانویه (منادی می‌کردند) است و در حکایت تاریخ بیهقی نیز چنین تمهیدی (منادی کردند) مورد استفاده واقع شده است، اما تفاوت این دو، آن است که بیهقی به عنوان یک دبیر از میان آحاد جامعه، با آوردن فعل ماضی ساده یا مطلق بر قطعیت موضوع و قدرت سلطه‌گرانه تأکید می‌کند، درحالی که گمان می‌شود خواجه نظام‌الملک با آوردن فعل ماضی استمراری ابتدا اندکی از این قطعیت و جزمیت کاسته‌است، ولی با آوردن قید «دو سه روز» با همان قطعیت و حتی با تأکید بیش تر قدرت سلطه‌گر وزیرانه و مقتدرانه خویش را با بسامدی بالاتر به نمایش می‌گذارد. دیگر نکته در باب تفاوت

نگرش‌ها، بخش پایانی دو حکایت است: در *سیاست‌نامه*، خواجه نظام‌الملک با بیان یک مونولوگ با جنبه کاملاً ذهنی به ظاهر از زبان مردمان شهری که آن امن، عدل و نعمت را دیدند می‌گوید: «ما را پادشاهی باید که عادل باشد و از او به جان و خواسته و زن و فرزند ایمن باشیم خواه ترک باش خواه تازیک» (توسی، ۱۳۶۴: ۱۵۴). با اندکی تعمق و تأمل به راحتی می‌توان اندیشه و ذهنیت نویسنده را که بیان‌گر دیدگاه هیات حاکمه است شاهد بود؛ دیدگاهی مقتدرانه که با تأکید (باید) باور به تأیید و قبول خود به عنوان قدرت سلطه‌گر و در عین حال محبوب و مورد تأیید از سوی مردم دارد و به اصطلاح آوردن مانند این عبارت‌ها را مهر تأییدی بر مقبولیت خود می‌داند. فرکلاف به نقل از *هال* و دیگران (۱۹۷۸: ۶۱) به گرایشی به نام «انتقال دیدگاه رسمی در قالب بیان عمومی» اشاره کرده است که می‌توان آن را نوعی مشروعیت‌بخشیدن و بازتولید روابط نامتوازن قدرت از طریق طرح و ارائه صدای قدرت‌مداران به مثابه صدای «عقل سلیم» دانست (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۸۵ و ۸۳)؛ در حالی که بیهقی در بخش‌های پایانی حکایت خویش به جای بیان ذهنیت خیالی و حتی شاید وهم‌گونه *سیاست‌نامه* به بیان مستدل اندیشه خویش به عنوان یکی از آحاد مردم و تاریخ‌نویس مردمی می‌پردازد و به عبارت دیگر؛ منتقدانه شوریده‌نگشتن و تباه‌نشدن کارها بر پادشاه و حاکمان را وابسته به عطا (به مفهوم عام) که شامل همه‌کس بشود و سیاست‌راندن (به صورت خاص) که بر جایگاه باشد می‌داند. شروع داستان نیز در دو حکایت با یک‌دیگر متفاوت است؛ خواجه نظام‌الملک در سرآغاز حکایت - به عنوان عضوی از اعضای هیات حاکمه که در جایی دیگر خطاب به ملک‌شاه ادعای شراکت در قدرت را این‌گونه بیان می‌کند: «آن که تو را تاج داد، دستار بر سر من نهاد. هر دو درهم‌بسته‌اند و با هم پیوسته» - خود را بی‌نیاز از توضیح جزئیات، فضا‌سازی، بیان مکان و زمان و ... می‌داند و حتی شخصیت اصلی حکایت خود؛ یعنی قاضی - پادشاه را با لقب متدوالش و بدون هیچ پسوند و پیشوندی «البتگین» می‌نامد، در حالی که بیهقی با آوردن لفظ «امیر» هم زبان با فرودستان و قشر عامه به خود اجازه نامیدن قاضی - پادشاه یا خدا - پادشاه را جز با چنین خطاب‌ها و القابی نمی‌دهد.

بیهقی با توجه به رسالت تاریخی خویش به عنوان یک مورخ عامل زمان و فضا را به بهترین وجه ممکن و با ذکر جزئیات ارائه می‌کند. به عنوان مثال، عبور از تربت یک پادشاه

همچون قابوس، گویا فردی مانند امیرمسعود را هم به خویش آورده است و باعث تنبّه و خودآگاهی او شده تا بتواند در تقابل متظلم # مولازاده، قاضی - پادشاهانه حکم به گرفتن حقّ مظلوم و مجازات خاطی بدهد یا با آوردن (و) آغازین یا استیناف در آغاز حکایت ذهنیت‌های خویش را بیان کند تا معلوم گرداند حتماً پیش از این حکایت موضوعات و جریاناتی مطرح بوده که این حکایت از دل آن وقایع و حوادث برخاسته است، به همین جهت رندانه با آوردن جمله معترضه «رضی ... عنه» به نقد عملکرد امیرمسعود می‌پردازد، سلطان مسعودی که در این جایگاه بر منصب قاضی - پادشاه تکیه زده است همان کسی است که سال‌ها سال پیش کالاهای بازرگانی را ستاند و بها نداد و بازرگان مجبور به شکایت بردن به پدرش، محمود، شد (بیهقی، ۱۳۷۳: ۳۲۷/۱-۳۲۶) و در حقیقت باعث و بانی اصلی لشکرکشی به آمل و غارت، سوزاندن و نابود کردن آن دیار و شکایت بردن مردم آمل از او به خلیفه و حتی خدا شده است (بیهقی، ۱۳۷۳: ۶۸۶/۲).

در حکایت بیهقی، متظلم بیان تظلم و طرح شکایت می‌کند و می‌نالد که پیرنگی کاملاً عادی و طبیعی به حکایت رئالیستی بیهقی می‌دهد، درحالی که خواجه نظام‌الملک قصد دارد به گونه‌ای نمادین و سمبولیک این طرح را توجیه کند که در حکایت سیاست‌نامه، قاضی - پادشاه فی‌نفسه متوجه ظلم و تعدی شده است و خود امر به مکافات گنه‌کار داده است.

در حکایت بیهقی، نقیبنانی صورت‌بندی شده‌اند تا قاضی - پادشاه، آنان را مامور به احضار مولازاده خاطی کند (به نقیبان گفت می‌خواهم این مولازاده را حاضر کنید) در حالی که در حکایت سیاست‌نامه قاضی - پادشاه هیچ ارزشی برای اطرافیان قائل نیست تا آنان را به صورت مستقیم مورد خطاب قرار دهد، بلکه آمرانه دستور آوردن آن غلام را صادر می‌کند (— آن غلام را پیش من آرید).

در حکایت سیاست‌نامه، فرد خاطی به عنوان کنش‌گر اصلی از پایین‌ترین قشر که زر خرید خود قاضی - پادشاه است، انتخاب شده، درحالی که در حکایت بیهقی فرد گناهکار مولازاده و بزرگ‌زاده‌ای است به‌ظاهر از طبقات نزدیک به دربار و قدرت‌مداران و بیهقی به واسطه رسالت تاریخ‌نگاری خویش واقعیت را بیان می‌کند که یک مولازاده هم می‌تواند خطاکار و گنه‌کار باشد، درحالی که خواجه نظام‌الملک به واسطه وابستگی تام به هیأت

حاکمه، خاطی بودن و گناهکار بودن را مربوط به فرودستان و غلامان می‌داند که باید آنان را میان به دو نیم کرد.

۲-۴- تحلیل حکایت سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی در سطح تبیین

هدف از مرحله تبیین، توصیف گفتمان به عنوان بخشی از یک فرآیند اجتماعی است. تبیین، گفتمان را به عنوان کنش اجتماعی توصیف می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه ساختارهای اجتماعی، گفتمان را تعیین می‌بخشند؛ هم‌چنین نشان می‌دهد گفتمان‌ها چه تأثیرات بازتولیدی می‌توانند در آن ساختارها بگذارند (ن.ک: فرکلاف، ۱۳۷۹: ۲۴۵).

خواجه نظام‌الملک در سیاست‌نامه، خود را نه به صورت آشکار، بلکه در لایه‌های پنهانی متن در جایگاه قاضی - پادشاه و حتی فراتر از آن قرار می‌دهد. وزارت مطلق و مقتدرانه حدود سی ساله خواجه نظام‌الملک بر دربار آلپارسلان و ملک‌شاه و اشراف بر امور اداری دولت سلجوقی باعث پیدایش گفتمان تکنوکراسی شده است. بی‌دلیل نیست که وزیرمقتدر و امیرنشان در پاسخ ملک‌شاهی که می‌گوید: «اگر در ملک شریکی، آن حکم دیگر است و اگر تابع منی چرا حدّ خویش نگاه نمی‌داری؟... اگر می‌خواهی، بفرمایم که دوات از پیش تو بگیرند» (نخجوانی، ۱۳۵۷: ۲۷۹). از جایگاه اقتدار و سلطه پیغام می‌دهد: «با سلطان بگویند که تو نمی‌دانی که من در ملک شریک توام... دولت آن تاج، بر این دوات بسته است. هرگاه این دوات برداری، آن تاج بردارند» (نخجوانی، ۱۳۵۷: ۲۸۰-۲۷۹).

خواجه با تأسیس مدرسه‌هایی به نام نظامیه پا جای پای خلفا، سلاطین و امیران گذاشت و با تربیت دانش‌آموختگانی که خروجی این نظام آموزشی بودند، طرز فکر سیاسی/مذهبی خویش را روزبه‌روز اشاعه و گسترش داد تا بتواند با قدرت پنهانی نیروهای آموزش‌دیده و تشکیل یک خانواده حکومت‌گرا (Oligarchy) که مسوولیت آن به عهده خود و ۱۲ فرزندش بود، قدرت دربار و پادشاه را فروکاهد و علم سلطه خود را برافرازد.

خواجه نظام‌الملک با نمایش گفتمان سلطه و قدرت در لایه‌های زیرین کتاب سیاست‌نامه، به‌خصوص حکایت مجازات غلام خاطی، سعی در فروکاستن گفتمان

فروستان و زیردستان دارد. بیان زمان، مکان، فضا و ... برای کسی که سالیان سال بر اریکه وزارت تکیه زده و سعی در موروثی کردن آن دارد جایگاهی ندارد. خواجه حتی برای پادشاهی که خودش او را بر تخت شاهی نشانده نیز ارزش چندانی قائل نیست. دیدگاه خواجه نظام‌الملک بر دفاع از گفتمان قدرت بنا شده است، قدرت و سلطه‌ای حتی فراتر از قدرت موجود سلجوقیان و دارای فره ایزدی. صد البته با وجود چنین نگرشی گفتمان‌های مردمی جایگاهی نداشته و نخواهند داشت.

در دیدگاه نویسنده تاریخ بیهقی، قاضی - پادشاه معرفی شده دارای روحیه‌ای بسیار ضعیف، شکننده، شنوا و تاثیرپذیر است، به گونه‌ای که با گذشتن از مزار قابوس تحت تاثیر قرار می‌گیرد و سخن یک متظلم را می‌شنود و امر به احضار خاطی می‌دهد و از قضای آمده و اجل رسیده نقیبان، مولازاده خاطی را یافتند و بیاوردند (بیهقی، ۱۳۷۴: ۲/ ۶۷۳). درحالی که اندک زمانی پیش از این، سخن مردم شهر آمل و ناصحان را نمی‌شنود، و چنان مصیبت‌هایی روی می‌دهد (بیهقی، ۱۳۷۴: ۲/ ۶۸۶-۶۸۳). مسعود به خاطر عدم کفایت در تدبیر امور، شنو بودن و ... در بخش‌های بسیاری از تاریخ بیهقی مانند داستان حسنک وزیر، نشانندن خواجه علی قریب، غازی سپهسالار و اریارق حاجب و ... به‌ویژه واقعه آمل، از منظر بیهقی قابل نقد است، هر چند به دلیل گفتمان غالب استبدادی و اقتدارطلبانه عصر نویسنده جایگاهی برای ابراز آزادانه گفتمان آزادی‌طلبانه در لایه‌های ظاهری و زیرین متن و جامعه به ظاهر وجود ندارد، اما بیهقی با پناه‌بردن به لایه‌های باطنی و زیرین متن سعی می‌کند رفتار سلطان را به نقد بکشد و برای دیگرانی که براساس این نوع نگرش ظاهرا در جامعه روزگار او هیچ ارزش و جایگاهی ندارند، ارزش و اعتباری فراهم کند.

۳- نتیجه‌گیری

در این مقاله به مطالعه کاربرد زبان دو حکایت از سیاست‌نامه و تاریخ بیهقی با مناسبات قدرت پرداخته‌شد و پس از بررسی و تحلیل داده‌های تحقیق در موضوع قاضی و قضاوت بر پایه مؤلفه‌های «نظام گذرایی زبان» و «نظام گفت و گویی زبان» به نتایج زیر دست یافتیم:

الف) در حکایت سیاست‌نامه بر اساس مؤلفه «نظام گذرایی زبان»، فرآیند مادی در بین همه شرکت‌کنندگان به جز شرکت‌کننده اصلی فرآیند غالب و چیره است، و در وهله اول بیان‌گر اعمال و افعال منفعلانه این شرکت‌کنندگان و سپس آلت دست‌بودن آن‌ها در اجرای احکام یا دستورات مقام قاضی - پادشاه هست، که خود نشان از ضعف این کنش‌گران در برابر قدرت قاهره کنش‌گر اصلی است در حالی که فرآیند غالب در شرکت‌کننده اصلی فرآیند کلامی است که بیان‌گر اهمیت عنصر گفت‌وگوی آمرانه و دستوری جهت تفهیم و تبیین جایگاه رفیع (!) قدرت مورد استفاده به‌شمار می‌آید.

در حکایت تاریخ بیهقی فرآیند غالب در میان تمامی شرکت‌کنندگان بدون استثنا فرآیند مادی است و بیان‌گر نگرش یکسان بیهقی به تمام کنش‌گران اصلی یا فرعی حکایت است.

اگرچه بیهقی در این حکایت و در دیگر بخش‌های تاریخش به ظاهر سعی در حفظ جایگاه قاضی - پادشاهی یا به عبارت دیگر خدا - پادشاهی مسعود غزنوی دارد، ولی بر خلاف سیاست‌نامه سعی در بیان حضور هموندان و فرودستانی دارد که هرچند پرفروغ و برجسته نیستند، اما نمی‌توان وجود و هستی آنان را در لایه‌های زیرین جامعه و متن نادیده انگاشت.

ب) با بررسی حکایت سیاست‌نامه بر پایه مؤلفه «نظام گفت‌وگویی زبان» مشاهده می‌کنیم در محضر حاکم یا قاضی - پادشاه به غلام خاطی اجازه پاسخ‌گویی در بند پایانی داده نمی‌شود. همچنین با توجه به دیکتاتوری حاکم، سخنان غلام خاطی در دیالوگ اول کوتاه، در دیالوگ دوم کوتاه‌تر و در آخرین بخش به سکوتی مطلق می‌انجامد و منجر به مشروعیت‌زدایی از مناسبات قدرت و گفتمان مردم‌سالارانه می‌شود و توزیع قدرت را به سود قاضی - پادشاه در تقابلی دیالکتیک با مردم آشکارسازی می‌کند، در حالی که در حکایت تاریخ بیهقی به‌ازای هر سوال قاضی - پادشاه پاسخی از سوی مولازاده خاطی دیده می‌شود. سوال اول امیر بسیار کوتاه و بدون استدلال است و در برابر این سوال، پاسخ مولازاده هم بسیار موجز و کوتاه است، در صورتی که سوال‌های دوم و سوم امیر بسیار کامل و مستدل است به گونه‌ای که مولازاده در برابر چنین سوالات محکمی مجبور می‌شود به گناه‌کاری و خطاکاری خود اعتراف کند و قاضی - پادشاه، بعد از شنیدن

اعتراف مولازاده او را مستوجب مکافات و مجازات تشخیص می‌دهد و حکم صادر می‌کند و این حکم با مقلّمات مفصل‌بندی‌شده سعی در مشروعیت‌بخشی به مناسبات قدرت در زیر لوای گفتمان دموکراتیک مآبانه و آزادی‌خواهانه دارد.

یادداشت‌ها

۱. مشهورترین این رویکردها عبارت‌اند از: الف) رهیافت شناختی - اجتماعی وندایک؛ ب) رهیافت گفتمانی - تاریخی وداک؛ ج) رهیافت شبکه نظام بخش جاگر برای اطلاعات پیش‌تر؛ ن.ک. قجری و نظری، ۱۳۹۲: ۱۱۶-۸۲.
۲. متن سیاست‌نامه بر اساس دو نسخه هیوبرت دارک (۲۵۳۵) و (۱۳۶۴) نقل شده است و با نسخه جعفر شعار (۱۳۷۱) مقابله شده و اضافات شعار در داخل قلاب [] آمده است.
۳. در نسخه خطیب‌رهبر این واژه به صورت بیستگانی (با واج «س» اضافه پیش از واج «گ») آورده شده است که ظاهراً اشکال چاپی است و واژه بر اساس نسخه مرحوم فیاض تصحیح شد.

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. آقاگل زاده، فردوس. (۱۳۸۵). **تحلیل گفتمان انتقادی**. تهران: علمی و فرهنگی.
۲. بیهقی، ابوالفضل. (۱۳۷۳). **تاریخ بیهقی**. به کوشش خلیل خطیب‌رهبر. چاپ چهارم. تهران: مهتاب.
۳. تاجیک، محمدرضا. (۱۳۷۹). **گفتمان و تحلیل گفتمانی**. تهران: فرهنگ گفتمان.
۴. توسی، نظام‌الملک. (۱۳۷۱). **سیاست‌نامه**. به کوشش جعفر شعار. تهران: کتاب‌های جیبی.
۵. توسی، نظام‌الملک. (۱۳۶۴). **سیرالملوک**. تصحیح هیوبرت دارک. چاپ دوم. تهران: علمی و فرهنگی.
۶. توسی، نظام‌الملک. (۲۵۳۵). **سیرالملوک**. تصحیح هیوبرت دارک. تهران: نشر کتاب.
۷. جعفری، مرضیه. (۱۳۹۰). **ساختار وزارت در عهد غزنوی بر پایه تاریخ بیهقی**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. استاد راهنما زهرا اختیاری. دانشگاه فردوسی، مشهد.

۸. سجودی، فرزانه و اکبری، زینب. (۱۳۹۳). «تحلیل انتقادی گفتمان «مقامات» مشایخ صوفیه». *کهن نامه ادب پارسی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره چهارم، صص ۷۳-۹۷.
۹. فرکلاف، نورمن. (۱۳۷۹). *تحلیل انتقادی گفتمان*. مترجمان فاطمه شایسته پیران و دیگران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
۱۰. فرکلاف، نورمن. (۱۳۹۸). *تحلیل گفتمان انتقادی*. ترجمه روح‌ا... قاسمی. تهران: اندیشه احسان.
۱۱. قجری، حسینعلی و نظری، جواد. (۱۳۹۲). *کاربرد تحلیل گفتمان در تحقیقات اجتماعی*. تهران: جامعه‌شناسان.
۱۲. نخجوانی، هندوشاه. (۱۳۵۷). *تجارب السلف*. به تصحیح عباس اقبال. تهران: طهوری.
۱۳. یارمحمدی، لطف‌الله. (۱۳۸۵). *ارتباطات از منظر گفتمان‌شناسی انتقادی*. تهران: هرمس.
۱۴. یارمحمدی، لطف‌ا... (۱۳۸۳). *گفتمان‌شناسی رایج و انتقادی*. تهران: هرمس.
۱۵. یورگنسن، ماریان و فیلیس، لوئیز. (۱۳۸۹). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نی.
۱۶. یوسفی، غلام‌حسین. (۱۳۷۰). *دیداری با اهل قلم*. تهران: علمی.
۱۷. یونسی، ابراهیم. (۱۳۹۶). *هنر داستان نویسی*. تهران: نگاه.